

Opole - Mikołów, 07.04.2019 r.

dr hab. Rafał Riedel, prof. UO
Instytut Politologii
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Opolski

Recenzja rozprawy doktorskiej

Autor: mgr Anna Muś

Tytuł: „The Political Potential of Upper-Silesian Ethnoregionalist Movement. A Study in Ethnic Identity and Political Behaviour of Upper Silesia”

Praca napisana pod kierunkiem naukowym dr hab. Małgorzaty Myśliwiec

Promotor pomocniczy: dr Agata Zygmunt

Niniejsza recenzja zawiera ocenę merytoryczną i metodologiczną, ze szczególnym uwzględnieniem ustawowych kryteriów i wymagań stawianych rozprawom doktorskim. Na niniejszą recenzję składają się zatem następujące części: ocena wyboru tematu oraz znaczenia podjętej problematyki, ewaluacja celów pracy i hipotez badawczych, struktury rozprawy i przyjętej metodyki badań (obejmujące również krytyczne omówienie zawartości merytorycznej pracy), wreszcie ocena strony warsztatowej oraz konkluzje.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska obejmuje w swej części merytorycznej wstęp, sześć rozdziałów oraz zakończenie (w formie wniosków) i zawiera się na 238 stronach. Część uzupełniającą stanowią: spis zastosowanych skrótów, streszczenie, indeks, bibliografia, oraz załączniki: jeden - opisujący strukturę geograficzną, płciową i wiekową próby badawczej, oraz drugi - w postaci wzoru kwestionariusza badania empirycznego zastosowanego jako narzędzie badawcze.

Wybór tematu oraz znaczenie podjętej problematyki

W ostatnich trzech dekadach byliśmy świadkami nie tylko renesansu regionalnych tożsamości w Polsce, ale również prób ich upolitycznienia. Najbardziej dojrzałą formę upolitycznienia identyfikacji tożsamościowych obserwujemy na Górnym Śląsku. Jest to region szczególnie z wielu względów (historycznych, tradycji autonomii, wielokulturowości, etc.) i jako taki stanowi obiecujący obszar naukowych dociekań. Jednocześnie sama Polska, ze swoją auto-percepcją homogeniczności w wymiarze etniczno-narodowym stanowi interesujący (ale i wyzywający) punkt odniesienia dla górnośląskiego ruchu etno-regionalistycznego. Debata polityczna, którą mogliśmy obserwować w ubiegłych dekadach na temat śląskich tożsamości (oraz ich politycznych manifestacji) pełna była uproszczeń, półprawd i nawet obelg i kłamstw, dlatego z radością powitać należy opracowanie, które - w duchu naukowej neutralności – oferuje zrównoważoną analizę pozwalającą na krytyczną refleksję w przedmiotowym obszarze.

Zakres terytorialny analizy koncentruje się na historycznym terenie Górnego Śląska, który nie pokrywa się ze współczesnym podziałem administracyjnym Polski. Terytorium znajdujące się w obszarze zainteresowań autorki obejmuje część dzisiejszego województwa śląskiego i opolskiego, gdzie działają dwie etno-regionalistyczne partie: „Śląska Partia Regionalna” oraz „Ślonzoki Razem”. Teren ten zamieszkują Górnoszlązacy (nazywani często po prostu Ślązakami), czyli grupa, której znaczna część postrzega wiele elementów swojej kultury odmiennie od kultury polskiej. W konsekwencji, region ten pozostaje żywym obszarem eksploracji naukowej zarówno z perspektywy socjologicznej, politologicznej, jak i wielu innych dyscyplin. Autorka proponuje interesującą analizę zachowań politycznych, motywów i statusu społecznego Górnoszlazaków, co owocuje dojrzałym i kompleksowym opracowaniem w zakresie śląskich identyfikacji tożsamościowych oraz w jaki sposób przekładają się one na potencjał etno-regionalistycznego ruchu na Górnym Śląsku.

Zakres czasowy analizy obejmuje okres od 1989 roku, aż do września 2018 roku. Data 1989 roku wydaje się, iż nie wymaga uzasadnienia i związana jest z początkiem demokratycznej polityki w Polsce, a więc w konsekwencji również możliwości praktykowania swobód obywatelskich, w tym politycznych. Z kolei wrzesień 2018 to koniec kadencji władz samorządowych, w których (na poziomie Sejmiku Wojewódzkiego) uczestniczyli również przedstawiciele Ruchu Autonomii Śląska. Jest więc to bardzo aktualna

cezura czasowa pozwalająca spojrzeć na prawie trzy dekady rozwoju śląskiego ruchu etno-regionalistycznego.

Wybrany przez magister Annę Muś wpisuje się w dyscyplinę nauk o polityce. Jednocześnie należy zauważyć, że problematyka regionalnych tożsamości narodowych i etnicznych znajduje się w obszarze zainteresowania nie tylko politologów, ale również przedstawicieli innych dyscyplin, takich jak socjologia, historia, kulturoznawstwo, prawo, geografia społeczna czy etnografia. Zakotwiczenie pracy w literaturze o tak interdyscyplinarnym charakterze przyniosło pożądany efekt synergii, umożliwiając bogatą, wielowymiarową i wieloaspektową analizę. Wybór tematu recenzowanej rozprawy doktorskiej, określony jej tytułem, należy ocenić pozytywnie, tak pod względem znaczenia samego tematu, jak i pod względem jego ujęcia.

Wybrana przez autorkę problematyka dotyczy bardzo ważnego fragmentu życia społeczno – politycznego. Jednocześnie praca odnosi się do uznanych w dyscyplinie, klasycznych podejść teoretycznych, i jako taka zasługuje na wyróżnienie z kilku powodów. Po pierwsze - problematyka śląska wrosła na jeden z najbardziej istotnych tematów dociekań naukowych, zarówno w Polsce, jak i – w zauważalny sposób – za granicą. Po drugie - autorka dokonuje swojej analizy przez pryzmat klasycznych teorii wyrosłych na gruncie nauk politycznych. Wreszcie po trzecie - praca stanowi ciekawe ujęcie problematyki tożsamościowej, jej relacji z zachowaniami politycznymi przy wykorzystaniu bardzo konkretnych, wywołanych danych empirycznych. Ponadto opracowanie wpisuje się w ważną debatę na temat reprezentacji politycznej mniejszości narodowych i etnicznych, ich uznania, relacji z centrum systemu politycznego, przyjętych strategii politycznych, w tym strategii wyborczych.

Analiza skupia się głównie na współczesności, czyli okresie od przełomowego roku 1989. Znamienny jest jednak kontekst historyczny, tak istotny dla tożsamościowych identyfikacji Górnślązaków. Oś centrum-peryferia, tak istotna dla prowadzonego wywodu badawczego, wydawała się cechą charakterystyczną już dla okresu międzywojennego, w szczególności w okresie po zamachu majowym (1926), kiedy to tendencje centralistyczne w Warszawie przybrały na sile i stanowiły znaczące wyzwanie dla śląskiej autonomii.

Jedną z istotniejszych współczesnych odsłon konfliktu tożsamościowego na Śląsku stanowią spisy powszechne i towarzyszący im dyskurs polityczny. Rosnąca liczba osób deklarujących tożsamość śląską - w tym wyłącznie śląską, lub w wielorakich wariantach hierarchicznych śląsko-niemiecką, śląsko-polską, niemiecko-śląską, czy też polsko-śląską –

ukazuje z jak dynamicznym procesem mamy do czynienia. Region Górnego Śląska, wraz z zachodzącymi na tym terenie procesami tożsamościowymi stanowią więc swego rodzaju laboratorium badawcze, pozwalające na analizę unikatowych zjawisk z zakresu polityzacji ruchów etno-regionalistycznych.

Cele pracy i hipotezy badawcze

Zgodnie z deklaracją autorki, celem rozprawy jest ustalenie, czy obecna w teorii Lipseta-Rokkana oś geograficzna może zostać zaaplikowana na gruncie polskim, w celu wyjaśnienia politycznych zachowań populacji (śląskiego) peryferium. Pani mgr Anna Muś skoncentrowała się w swojej analizie na poszukiwaniu odpowiedzi na kluczowe pytania badawcze, które dotyczyły ewaluacji potencjału śląskiego ruchu etno-regionalistycznego

Główna hipoteza badawcza zakłada, że w przypadku Polski, warunki niezbędne do powstania kontr-kultur (i w konsekwencji podziałów socjo-politycznych), na analizowanym terytorium zaistniały na wystarczającą skalę, i w konsekwencji oś terytorialna (w klasycznej formule teorii Lipseta-Rokkana) może zostać zastosowana w badaniach systemu politycznego. Autorka odnosi się nie tylko do klasycznej teorii Lipseta-Rokkana, ale w sprawny sposób przywołuje jej późniejsze „reinkarnacje” i interpretacja zarówno z literatury światowej (Zuckermann, Kitschelt, Dalton, Klingeman), jak i polskiej (Surażska, Mucha, Zarycki). Na uwagę zasługuje również jej sprawne powiązanie przedmiotowego badania ze spokrewnionymi dyskursami, obecnymi w debacie naukowej np. w zakresie roli i znaczenia etniczności w mobilizacji politycznej, czy nowych ruchów społecznych.

Analiza jakościowa pozwoliła na weryfikację hipotezy twierdzącej, iż ideologie wyznawane i promowane przez organizacje reprezentujące śląski ruch etno-regionalistyczny konstruowane są dwu-torowo: po pierwsze w opozycji do kultury dominującej, lub też – po drugie – jako wariant kultury dominującej. Owa dwu-torowość widoczna jest przede wszystkim w wewnętrznych debatach pomiędzy poszczególnymi organizacjami działającymi na Górnym Śląsku.

Wyniki badań ilościowych prowadzą do wniosku, iż więcej niż połowa respondentów uznaje wpływ etnicznych i regionalnych tożsamości na własne zachowania polityczne. Tym samym, w pozytywny sposób zweryfikowana została hipoteza o istotności peryferyjnej tożsamości na różnego rodzaju zachowania polityczne. Jednak nie ustalono dla jak dużej

części populacji Górnoszlązaków tożsamość ta stanowi najważniejszą determinantę w ich wyborach politycznych. Potwierdzona została również korelacja pomiędzy zadeklarowanymi auto-identyfikacjami badanych osób a ich zaangażowaniem w różnego rodzaju działania polityczne związane ze śląskim ruchem etno-regionalistycznym.

Wreszcie, w relacji do najważniejszych celów pracy, ustalono potencjał śląskiego ruchu etno-regionalistycznego na trzech poziomach analizy. Po pierwsze ustalono, iż w świetle aktualnej sytuacji politycznej, istnieje przestrzeń do rozwoju różnego rodzaju ruchów etno-regionalistycznych na terenie Górnego Śląska. Rozbieżność pomiędzy polityczno-ekonomicznym znaczeniem regionu a ograniczonymi kompetencjami na poziomie regionalnego samorządu terytorialnego stymuluje zapotrzebowanie na zmianę w zakresie alokacji władzy pomiędzy centrum a (śląskim) peryferium. Po drugie, rosnąca popularność Śląskości i wszystkiego tego co z nią się wiąże, jest skorelowana z poparciem dla rozwijającego się śląskiego ruchu etno-regionalistycznego. Wreszcie, na poziomie deklaracyjnym dużą popularnością cieszą się również komitety wyborcze stworzone przez organizacje ruchu etno-regionalistycznego (poparcie w okolicach 30%, jak wynika z badań ilościowych). Jednakże same wyniki wyborcze tych komitetów są wielokrotnie niższe. Zdiagnozowana została więc istotna luka pomiędzy realnymi zachowaniami politycznymi (w tym wypadku – wyborczymi), a potencjałem politycznym śląskiego ruchu etno-regionalistycznego.

Wydaje się, iż dalszej eksploracji naukowej wymagałoby ustalenie przyczyn występowania tak zdiagnozowanej luki. Analiza eksplanacyjna, która pozwoliłaby wyjaśnić determinanty oraz dynamikę owego paradoksu, reprezentowałaby nie tylko istotną wartość naukową, ale również znaczący potencjał użyteczny.

Struktura rozprawy i przyjęta metodyka badań

Rozprawa Pani mgr Anny Muś składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów oraz wniosków.

Pierwszy rozdział poświęcony jest dyskusji teoretycznej na temat tożsamości etnicznych i narodowych oraz zachowań politycznych. Autorka rekonstruuje główne ustalenia literatury przedmiotu w zakresie takich kategorii jak: partia etno-regionalna, czy konflikt

etniczny. Jednocześnie na potrzeby podjętej analizy, ustaleniu podlega sama kategoria polityczności oraz jakie zachowania polityczne zostaną wzięte pod uwagę w toku wyводу.

Drugi rozdział zawiera zebrane i usystematyzowane informacje na temat kontekstu historycznego prowadzonej analizy. Analiza ewolucji wątków politycznych, prawnych i społecznych na terenie Górnego Śląska pozwala autorce pozycjonować główne punkty rozwoju śląskiego ruchu etno-regionalistycznego w odpowiednich ramach historycznych. Na trzeci rozdział składają się głównie ustalenia metodologiczne. Autorka prezentuje i uzasadnia wybrany zestaw narzędzi i instrumentów wykorzystanych w procesie badawczym. Omówieniu podlegają hipotezy oraz pytania badawcze, jak również ich związek z przyjętą procedurą badawczą. Czwarty rozdział to systematyczny opis organizacji (stowarzyszeń, partii, komitetów partyjnych), które składają się na śląski ruch etno-regionalistyczny. Ponadto ich aktywność polityczna (w tym udział w wyborach, kampanie polityczne, protesty i inne inicjatywy) podlega analizie deskryptywnej. Kolejny rozdział składa się z analizy programów politycznych wyselekcjonowanych organizacji. W szczególności uwzględnione zostają wątki etniczne, tożsamościowe oraz obecność osi centrum-peryferia w dokumentach programowych. Rozdział ten oparty jest głównie na analizie jakościowej, opartej na pogłębionych wywiadach *focusowych*. Wreszcie w ostatnim, szóstym, rozdziale pracy autorka prezentuje wyniki badań własnych przeprowadzonych metodą ilościową, przy wykorzystaniu kwestionariusza ankiety. Dane wywołane dotyczą zachowań politycznych Górnoszlązaków z uwzględnieniem roli tożsamości regionalnych. W konsekwencji autorka analizuje potencjał polityczny śląskiego ruchu etno-regionalistycznego. W zakończeniu autorka dokonuje syntezy rozważań podejmowanych w poprzednich częściach rozprawy. Odnosi się również do poszczególnych hipotez i pytań szczegółowych, które składają się na całość analizy.

Projekt został oparty na badaniu zachowań politycznych osób posiadających prawo wyborcze. Zachowanie polityczne jest w nim rozumiane jako każda forma indywidualnego lub zbiorowego udziału w procesie politycznym i każde działanie mające polityczne konsekwencje. W szczególności - z punktu widzenia przeprowadzonej analizy – istotne okazały się następujące kategorie zachowań politycznych: zachowania wyborcze, udział w kampanii wyborczej, przynależność do organizacji o politycznym charakterze, udział w protestach politycznych czy udział w inicjatywach, mających cele polityczne.

Autorka wykazała się znaczącą dojrzałością badawczą. Nie tylko sprawnie i z powodzeniem stosuje adekwatne narzędzia badawcze, ale *ex post* potrafi w krytyczny sposób odnieść się do różnego rodzaju deficytów ujawnionych w procesie badawczym. Nie bez

znaczenia pozostaje również kwestia wyników wyborczych do samorządu terytorialnego, które miały miejsce jesienią 2018 roku (co warte odnotowania – poza górną cezurą czasową przyjętą przez autorkę). Rezultaty osiągnięte przez ugrupowania przynależące do szeroko rozumianego śląskiego ruchu etno-regionalistycznego okazały się zdecydowanie niższe, niż wynikałoby z popularności i deklarowanego poparcia Górnoszlązaków ujawnionego w badaniach. Taka rozbieżność nie przesądza w żadnym wypadku o błędach w przeprowadzonej analizie, a jedynie potwierdza cały czas teoretyczny charakter potencjału ruchu etno-regionalistycznego na Górnym Śląsku. Ugrupowania go reprezentujące nie odnalazły klucza, pozwalającego przekuć deklarowane identyfikacje regionalne Górnoszlązaków i skorelowane z nimi deklaracje polityczne w konkretne działania i akty polityczne. Oś centrum-peryferia pozostaje cały czas niezagospodarowana jako ważny podział socjo-polityczny na Górnym Śląsku.

Autorka odwołuje się do klasycznej teorii Seymoura Lipseta i Steina Rokkana, traktującej o systemach partyjnych i poparciu wyborców z 1967 roku. W szczególności do jednej z najbardziej uniwersalnych idei zawartych w pracy *Party Systems, and Voters Alignments: Cross-National Perspectives* (New York 1976), czyli założeniu, że partie są zorganizowane na bazie istniejących podziałów socjo-politycznych i formułują swoje programy w oparciu o opozycyjne interesy grupowe. O ile wnioski Lipseta i Rokkana formułowane były głównie w oparciu o materiał empiryczny pochodzący z dojrzałych demokracji zachodnich, należy mieć na uwadze fakt, iż społeczeństwa Europy Środkowej przechodziły odmienną drogę ewolucyjną, i w konsekwencji zarówno rozwój tożsamości narodowych, jak i samych systemów politycznych, w tym partyjnych, różnił się znacząco od ich odpowiedników w Europie Zachodniej. W związku z powyższym w polskiej debacie akademickiej nie brak głosów krytycznych co do stosowalności podejścia zaproponowanego przez Lipseta / Rokkana. Niemniej jednak recenzowana praca wpisuje się w klasyczne podejście dotyczące podziałów socjopolitycznych. Autorka ogranicza się do osi terytorialnej teorii Lipseta-Rokkana, co pozwala jej skupić się na reakcji regionu peryferyjnego wobec presji centralizacyjnej. Takie zastosowanie teorii Lipseta-Rokkana pozwala naświetlić swego rodzaju konflikt (na gruncie wartości i tożsamości) pomiędzy lokalną / regionalną opozycją względem dominującej narodowej elity i jej administracji.

Merytoryczna ocena całości pracy pozostaje pozytywna. Autorka zdołała poszerzyć zakres dostępnej wiedzy naukowej w przedmiotowym obszarze. Zebrała wartościowy

materiał w części badań empirycznych, dokonała krytycznej analizy danych i wyprowadziła wnioski nawiązując dialog z głównymi ustaleniami literatury przedmiotu.

Strona warsztatowa

Formalno-warsztatowa strona rozprawy nie budzi zastrzeżeń. Autorka przygotowała pracę, którą należy ocenić pozytywnie pod względem poprawności i stylistyki językowej. Mgr Anna Muś, posługuje się żargonem naukowym adekwatnym z punktu widzenia podjętej problematyki. Na uwagę zasługuje fakt, iż rozprawa przygotowana została w języku angielskim, a więc jej potencjalny zasięg, po ewentualnej publikacji, wykracza znacznie poza granice polskiego dyskursu naukowego oraz systemu akademickiego jako takiego.

Wykaz źródeł został uporządkowany i przygotowany w sposób poprawny. Poza kilkoma wyjątkami, nie budzi zastrzeżeń. Praca odnosi się do względnie bogatej bazy źródłowej. Autorka posługuje się głównie piśmiennictwem polsko- i angielsko- języcznym, ale korzystała również z szeregu pozycji z bogatej literatury światowej, w tym z tekstów francusko- i niemiecko- języcznych.

W odniesieniu do takich organizacji jak RAŚ autorka używa różnorodnych określeń, takich jak quasi-partia, tymczasem nie sposób odnaleźć w pracy odniesień do tej części literatury politologicznej, która dotyczy proto-partii. Jest to wprawdzie dość niszowa część dorobku w zakresie partii i systemów partyjnych, jednak wydaje się, że aplikowanie części ustaleń z tego nurtu badań mogłoby okazać się produktywne w analizie upolitycznienia różnorodnych aspektów śląskości (patrz szerzej np.: Nalewajko Ewa, *Protopartie i protosystem? Szkic do obrazu polskiej wielopartyjności*, ISP PAN, Warszawa 1997, Kurczewski Jacek, *Lokalne społeczeństwo obywatelskie*, w: Kurczewski J. (red.), *Lokalne społeczności obywatelskie*, OBS ISNS Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2003, Wódz Jacek, *Aktywność lokalna, obywatelstwo lokalne, polityka na szczeblu lokalnym*, w: Gliński P., Lewenstein B., Siciński A. (red.), *Samoorganizacja społeczeństwa polskiego: III sektor w jednoczącej się Europie*, IFIS PAN, Warszawa 2004, Petrova Tsveta, *Citizen Participation in Local Governance in Eastern Europe: Rediscovering a Strength of Civil Society in the Post-Socialist World?*, "Europe – Asia Studies" Vol. 63, No. 5, July 2011, p. 757–787, Stumbraite Edita, Riekasius Remigijus, *Citizen Participation in Regional Management*, "European Integration Studies", 2008 nr 2, p. 53-61).

Generalnie jednak należy uznać, iż praca oferuje rzetelny przegląd literatury przedmiotu. W związku z rosnącą popularnością tematyki śląskiej w badaniach różnych, nie sposób przywołać w pracy i krytycznie zanalizować wszystkie dostępne prace. Poza tym, zastosowanie tzw. „aparatu naukowego” przez autorkę nie budzi zastrzeżeń. Udowodniła ona, że potrafi posługiwać się warsztatem badawczym typowym dla analiz politologicznych, czego wynikiem jest dojrzała koncepcyjnie praca naukowa.

Konkluzja

Zgodnie z normami zapisanymi w prawie o szkolnictwie wyższym oraz towarzyszącymi mu aktami wykonawczymi, rozprawa doktorska przygotowana pod opieką promotora powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Końcowa ocena recenzowanej rozprawy, w świetle wykazanych powyżej jej mocnych i słabych stron, jest pozytywna. Rozprawa stanowi opracowanie wartościowe merytorycznie i przemyślane konstrukcyjnie. Jednocześnie autorka wykazała się sprawnością w stosowaniu odpowiedniego warsztatu naukowego oraz znajomością odpowiednich podstaw teoretycznych. Pani mgr Anna Muś podjęła się opracowania ciekawego i ważnego zarazem zagadnienia, jej analiza ma wymiar teoretyczny, empiryczny i zarazem praktyczny. Z przyjętego zadania badawczego wywiązała się poprawnie. Rozprawa została przygotowana w oparciu o wystarczający materiał źródłowy (źródła pierwotne i wtórne).

Konkludując stwierdzam, że przedstawiona rozprawa spełnia ustawowo określone kryteria i może być podstawą do dalszych czynności w przewodzie doktorskim mgr Anny Muś.

Opole-Mikołów, 07.04.2019

.....
dr hab. Rafał Riedel, prof. UO